

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.2.26>

НАРАЦІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ ФЕНОМЕН

NARRATIVE IDENTITY AS A LITERARY PHENOMENON

Саврасова-В'юн Т.О.,

orcid.org/0000-0001-5737-6189

кандидат психологічних наук,

*доцент кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка*

Стаття містить результати дослідження проблеми нараційної ідентичності в просторі літературознавчих студій. Охарактеризовано сутність терміну «ідентичність» як тотожність, прагнення до єдності між суб'єктом і його уявленням про себе, що змінюється в процесі переосмислення досвіду. Презентовано різновиди ідентичності, зокрема: гендерна, етнічна, групова, політична, професійна, соціальна, особистісна, персональна, Я-ідентичність, наративна, нараційна. Основним завданням статті є наукова розвідка проблеми сутності, особливостей нараційної

ідентичності як літературного явища, завдяки якому людина здатна обґрунтовувати, тлумачити характер вираження особистісних характеристик у різних сферах життя. Крізь призму понять «наратив», «нарація», «наратор» окреслено природу нараційної ідентичності, де наратив – відображає текст, що відтворює послідовність сприйняття реальності, ключові аспекти тексту; нарація виступає як здатність людини творити світ, життя через створення історій, які особистість організовує, тлумачить, переосмислює відповідно до життєвого досвіду; наратор відіграє роль суб'єкта, який наділений мисленням, мовою, який спроможний проникнути в свідомість героїв твору, оцінюючи події, життєві ситуації. Виокремлено типи наратора: експліцитний, імпліцитний; дієгетичний, недієгетичний; первинний, вторинний, третинний; сильно чи слабо виявлений; особовий, безособовий; цілісний, розсіяний; об'єктивний, суб'єктивний; всюдисущий, обмежений; ненадійний, надійний. Нараційну ідентичність визначено як процес формування внутрішньої структури особистості, що включає інтерпретацію відомостей про себе та інших на основі рефлексії, усвідомлення, прийняття власного суб'єктивного досвіду в контексті особистої культури. Представлено принципи нараційної ідентичності, а саме: «Я розповідаю про себе», «історії інтегрують життя», «історії розповідаються у соціальній взаємодії», «історії змінюються в часі», «історії – культурі тексти», «деякі історії є кращі за інші».

Ключові слова: наратив, нарація, наратор, ідентичність, нараційна ідентичність, літературознавчі студії.

The article contains the results of a study of the problem of national identity in the space of literary studies. The essence of the term "identity" is characterized as identity, the desire for unity between the subject and his idea of himself changing in the process of rethinking experience. Varieties of identity are presented, in particular: gender, ethnic, group, political, professional, social, personal, personal, self-identity, narrative, national. The main objective of the article is scientific exploration of the problem of the essence, features of national identity as a literary phenomenon, thanks to which a person is able to substantiate and interpret the nature of the expression of personal characteristics in different spheres of life. Through the prism of the concepts "narrative", "narration", "narrator", the nature of national identity is indicated, where narrative reflects the text, reproducing the sequence of perception of reality, reproducing key aspects of the text; nation acts as a person's ability to create the world, life through the creation of stories that the individual organizes, interprets, rethinks in accordance with life experience; The narrator plays the role of a subject endowed with thinking, language, capable of penetrating the consciousness of the heroes of the work, assessing events and life situations. The types of narrator are identified: explicit, implicit; diegetic, non-diegetic; primary, secondary, tertiary; strongly or weakly detected; personal, impersonal; whole, scattered; objective, subjective; omnipresent, limited; unreliable, reliable. National identity is defined as the process of forming the internal structure of a person, including the interpretation of information about oneself and others on the basis of reflection, awareness, and acceptance of one's own subjective experience in the context of personal culture. The principles of national identity are presented, namely: "I tell about myself", "stories integrate life", "stories are told in social interaction", "stories change over time", "stories are texts to culture", "some stories are better than stories other".

Key words: narrative, nation, narrator, identity, national identity, literary studios.

Постановка проблеми. В епоху стрімких змін проблема нараційної ідентичності дедалі частіше виходить на перший план у дослідженнях літературознавців. Науковців цікавить не лише сутнісна основа окресленого феномена, але й структура, принципи вияву, особливості розвитку впродовж життя. Як зазначає Д. Макадамс, завдяки виявленню рис нараційної ідентичності людина здатна визначити характер взаємодії зі світом, культурою, суспільством, із собою, усвідомити сенс життя, минулий досвід, окреслити потенціал майбутнього [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ідентичності стала предметом наукових розвідок Г. Брейкуела [2], Д. Марсія [3], О. Сливинського [4] та ін. Учені розглядають ідентичність як тотожність, структуру, що включає здібності, потреби, переконання, особисту історію людини [Марсія].

Ч. Гордон [5], Е. Гоффман [6], Л. Заграй [7], Й. Тшебінській [8], Н. Чепелєва [9] та ін. виокремлюють різновиди ідентичності: гендерна, етнічна, групова, політична, професійна, соціальна, особистісна, персональна, наративна, нараційна тощо.

У дослідженнях О. Гаврилко [10], Ж. Женетт [11], К. Коваленко [12], І. Рібо [13], Н. Римар [14], В. Шмід [15] та ін. розкрито сутність дефініцій «наратив», «нарація», «наратор».

Важливими для нашого дослідження є праці вчених (Д. Макадамс [1], М. Марковський [16], Е. Мергенталер [17], П. Олесь [18], Й. Тшебінській [8] та ін.), які зосереджують увагу на характеристиці нараційної ідентичності як здатності аргументувати, інтерпретувати вираження когнітивної, мотиваційно-емоційної, поведінкової сфер особистості в різних життєвих обставинах [8].

Однак проблема сутності, особливостей нараційної ідентичності в контексті літературознавчих студій залишається відкритою та потребує детального розгляду.

Постановка завдання. Завданням статті є дослідження проблеми сутності, особливостей нараційної ідентичності як літературного явища, завдяки якому людина здатна обґрунтовувати, тлумачити характер вираження особистісних характеристик у різних сферах життя.

Виклад основного матеріалу. Зосереджуючи увагу на проблемі нараційної ідентичності, важливо визначити сутність поняття «ідентичність», яке в літературознавчому словнику-довіднику розглянуто як «уподібнення, ототожнення будь-яких об'єктів на підставі тих чи інших ознак» [19, с. 291].

За великим тлумачним словником української мови ідентичність представлено як «тотожність, однаковість, рівнозначність» [20, с. 488].

У працях науковців [2; 3; 4] підкреслено ряд сутнісних ознак і характеристик ідентичності.

Відповідно до поглядів Г. Брейкуела, ідентичність відтворює цінності, які людина вибирає з оточення. До складу ідентичності дослідник відносить: біологічний організм; властивості, які людина застосовує, описуючи себе, свою унікальність; ціннісну оцінку особистісних якостей; сприйняття часу [2].

О. Сливинський характеризує ідентичність як прагнення до єдності між суб'єктом і його уявленням про себе, яке трансформується у процесі переосмислення досвіду. На думку дослідника, в ідентичності зосереджено комплекс значень, які людина присвоює собі, подібно до того, як сприймає іншу людину [4].

Для Д. Марсія ідентичність – це динамічна структура, що об'єднує здібності, потреби, переконання, особисту історію людини. Науковець виокремлює шляхи формування ідентичності: усвідомлення відомостей про себе, прийняття рішення стосовно майбутнього образу себе [3].

Отже, зазначені характеристики ідентичності вказують на багатогранність, неоднозначність, комплексну природу досліджуваного феномена. Однак, окрім сутнісних властивостей ідентичності задля встановлення факту взаємообумовленості між особистісними та соціальними рисами зазначеного явища вчені [5; 6] виокремлюють види ідентичності, які описують різні аспекти особистості.

У дослідженнях Ч. Гордона визначено гендерну, етнічну, групову, політичну, професійну ідентичності [5].

Е. Гоффман зосереджує увагу на трьох видах ідентичності: соціальній, особистісній, Я-ідентичності [6].

Із позиції Н. Чепелевої, М. Смульсон, О. Шиловської, до видів ідентичності слід віднести персональну (особисту) ідентичність, особистісну і соціальну. Особиста ідентичність відтворює якості, уявлення людини про себе. Особистісна ідентичність, маючи в основі особисту, окреслює соціокультурне відображення, організоване в когнітивний наративний конструкт, еднаючи соціальну, культурну, національну ідентичності. Соціальна – описує здатність людини відповідати вимогам соціального середовища [9].

У просторі літературознавчих досліджень науковці [1; 7; 8; 9; 21] вивчають наративну ідентичність як текстовий вид зазначеного явища, що формується в цілісний образ через єднання самоусвідомлення і самопредставлення [7], та нараційну ідентичність як інтерпретацію, пояс-

нення людиною своїх дій, ролі в різних ситуаціях, що зумовлює цілісне розуміння своєї сутності [21]. Окреслені види, на нашу думку, перебувають в одному лексично-семантичному полі, однак мають різних характер вияву в літературному дискурсі. Тому, реалізуючи мету статті, вважаємо за необхідне більш детально дослідити нараційну ідентичність як наукове явище крізь призму понять «наратив», «нарація», «наратор».

За наратологічним словником дефініція «наратив» походить від англійського «narrative», що означає оповідь, розповідання «однієї чи більше дійсних або фіктивних подій, які повідомляють одним, двома чи кількома (більш чи менш явними) нараторами...» [22, с. 73].

На думку О. Гаврилко, наратив відображає текст, що відтворює алгоритм сприйняття реальності, встановлює смислові зв'язки в послідовності подання, висвітлює ключові аспекти змісту. За допомогою наративу людина здатна до активізації механізму систематизації досвіду соціуму, сприяючи формуванню певного способу усвідомлення, тлумачення подій у світі [10].

У працях Ж. Женетт відзначено, що структура наративу містить такі елементи: розповідь як ланцюжок подій, пов'язаних причинно-наслідковими зв'язками; історію як контекст про події, ситуації; дискурс як систему зв'язку, між відправником і отримувачем; нарацію як мовленнєву форму, що втілює розповідь та історію [11].

І. Рібо, Б. Сторі, М. Родак нарацію тлумачать як акт комунікації, в якому історія віддзеркалює те, про що розповідається, розповідь – те, як саме повідомляється, адже, з позиції дослідників, нарація розгортається на рівні дискурсу [13].

Згідно з поглядами Д. Брунера, нарацію представлено як здатність людини творити світ, життя через створення історій, які особистість організовує, тлумачить, переосмислює у відповідності до життєвого досвіду [23].

Наратив, на думку К. Коваленко, відтворено через нейтральну лексику у формі третьої особи, використання емоційно забарвлених слів відбувається у разі застосування форми першої особи. Науковець вирізняє такі типи нарації: «об'єктивізована розповідь від 3-ої особи розмежовується від присутності чи відсутності наратора в структурі наративу та суб'єктизоване розгортання наратива є з центральною точкою зору наратора» [12, с. 47]. Наратор у цьому контексті виступає як оповідач, розповідач, фіктивна особа, яку створив автор [22].

Для В. Шміда наратор у тексті відіграє роль суб'єкта, наділеного мисленням, мовою, здат-

ного проникнути в свідомість персонажів твору, висловити оцінку подіям, ситуаціям. Серед типів нараторів В. Шмід виділяє: експліцитний, емпіліцитний; дієгетичний, недієгетичний; первинний, вторинний, третинний; сильно чи слабо виявлений; особовий, безособовий; цілісний, розсіяний; об'єктивний, суб'єктивний; всюдисущий, обмежений; ненадійний, надійний [15].

Як зауважує Н. Римар, наратор перебуває під безпосереднім чи опосередкованим впливом автора, який керує аспектами розповіді, незалежно від того, співпадають чи різняться погляди автора та наратора [14].

Д. Макадамс, Д. Палс вважають, що автор, будуючи свою історію, відтворює, актуалізує відомості про свою особистість і ділиться нею з іншими, формуючи почуття самототожності, виявляючи ідентичність через внутрішню інтеграцію життєвого досвіду [1].

У наративному контексті, з позиції Заграй, у процесі надання автором конкретних властивостей розповіді (нарацій) наратора проявляється персональна ідентичність автора, його інтеграційне «Я», що забезпечує цілісність особистості [7]. Такий підхід відтворює механізм вияву нараційної ідентичності автора, оскільки, створюючи текст твору, автор породжує історію, надає їй форму, закладає емоційне залучення читача, надаючи йому роль співучасника [17]. Взаємодіючи з твором, читач інтерпретує, усвідомлює, асоціює його з власним самовизначенням на основі емоцій і досвіду [24]. У цьому процесі читач конструє ідентичність, впізнає та формує власне «Я» [16].

Отже, в глибинних основах наративного простору твору, застосовуючи різні форми нарацій, як автор, так і читач формують, виявляють нараційну ідентичність як здатність аргументувати, інтерпретувати вираження когнітивної, мотиваційно-емоційної, поведінкової сфер особистості в різних життєвих обставинах [8].

П. Олесь нараційну ідентичність визначає як зінтерналізовану та розвинуту історію «життя чи особистий міф, що поєднує у собі реконструйоване минуле, актуальне теперішнє та очікуване майбутнє у нараційній конфігурації так, щоб надати життю почуття цілісності, тривалості та цілей» [18, с. 361].

На думку Д. Макадамса, в процесі розповіді історії життя людини, яка виявляє нараційну ідентичність, що об'єднує зміст, фабулу, персонажів, образи, теми твору, демонструє наміри, суб'єктивні інтерпретації переживання, відтворює характер наративного мислення. Дослідник виокремлює основоположні принципи нараційної ідентичності: «Я розповідаю про себе», «історії інтегрують життя», «історії розповідаються у соціальній взаємодії», «історії змінюються в часі», «історії – культурі тексти», «деякі історії є кращі за інші» [1].

Враховуючи вищезазначене, ґрунтуючись на результатах наукових розвідок Д. Макадамса [1], П. Олесь [18], нараційну ідентичність розглядаємо як процес формування внутрішньої структури особистості, що включає інтерпретацію відомостей про себе та інших на основі рефлексії, усвідомлення, прийняття власного суб'єктивного досвіду в контексті особистої культури.

Висновки. Отже, за допомогою аналізу наукових праць дослідників, виявлено, що поняття «ідентичність» характеризує тотожність, динамічну структуру, яка містить здібності, потреби, переконання, особисту історію людини. Серед різновидів ідентичності (гендерна, етнічна, групова, політична, професійна, соціальна, особистісна, персональна, наративна) виокремлено нараційну ідентичність, що об'єднує зміст, фабулу, персонажів, образи, теми твору, демонструє наміри, суб'єктивні інтерпретації переживання, відтворює характер наративного мислення. Виявлено, що нараційна ідентичність через нарацію, мовленнєву форму розповіді й історії, перебуваючи в одному лексико-семантичному полі з наративом, виступає складовою наративу (оповіді), як результату нарації. До принципів нараційної ідентичності належать: принцип «Я розповідаю про себе», «історії інтегрують життя», «історії розповідаються у соціальній взаємодії», «історії змінюються в часі», «історії – культурі тексти», «деякі історії є кращі за інші». Нараційну ідентичність визначено як процес створення внутрішньої структури особистості, що містить інтерпретацію інформації про себе, інших на основі рефлексії, прийняття суб'єктивного досвіду в контексті індивідуальної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. McAdams D. P. Personal narratives and the life story. *Handbook of personality: Theory and research* / ed. by O. P. John, R. W. Robins, L. A. Pervin. New York, 2008. P. 242–262.
2. Breakwell G. Identity process theory. *The Cambridge handbook of social representations* / ed. by G. Sammut, E. Andreouli, G. Gaskell, J. Valsiner. Cambridge, 2015. P. 250–266.
3. Marcia J. E. Identity in Adolescence. *Handbook of Adolescent Psychology* / ed. by J. Adelson. New York, 1980. P. 159–187.

4. Сливинський О. Між насолодою та ідентичністю: деякі антропологічні аспекти нарації Йордана Радічкова. *Проблеми слов'янознавства*. 2003. Вип. 53. С. 103–112.
5. Gordon C. Development of evaluated role identities. *Annual Review of Sociology*. 1976. Vol. 2. P. 405–433.
6. Goffman E. The neglected situation. *Amer. Anthropol.* 1964. Vol. 66. № 6. Part 2. P. 133–136.
7. Заграй Л. Наративна ідентичність: механізми її формування. *Журнал Прикарпатського університету імені Василя Стефаника*. 2020. № 7(2). С. 83–89.
8. Trzebiński J. Narracja jako sposób rozumienia świata. *Praktyki opowiadania*. 2002. S. 87–126.
9. Чепелева Н. В, Смутьсон М. Л., Шиловська О. М. Наративні психотехнології. Київ, 2007. 162 с.
10. Гаврилко О. С. Наратив та його використання в інформаційних війнах. Маріуполь, 2021. 108 с.
11. Genette G. *Die Erzählung*. München: Wilhelm Fink Verlag, 1998. 315 p.
12. Коваленко К. Типи нараторів і види нарації у прозових творах А. П. Чехова («Мое життя», «Розповідь невідомої людини»). *Філологічні науки*. 2012. Вип. 10. С. 46–50.
13. Ribó I., Storey B., Rodak M. *Prose Fiction: An Introduction to the Semiotics of Narrative*. 2019. URL: <https://iu.pressbooks.pub/prosefiction/front-matter/preface/> (дата звернення: 06.02.2024).
14. Римар Н. Функції наратора як головної інстанції оповіді в художньому тексті. *Studia methodologica*. 2014. № 37. P. 204–211.
15. Schmid W. *Narratology: an Introduction*. Berlin-Boston, 2003. 258 p.
16. Markowski M. P. *Identity and Interpretation*. Stockholm: Stockholm University, 2003. 181 p.
17. Mergenthaler E. Emotion-abstraction patterns: A new way of describing psychotherapeutic process. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1996. № 64. P. 1306–1315.
18. Oleś P. *Wprowadzenie do psychologii osobowości*. Warszawa, 2009. 478 p.
19. Гром'яка Р. Т., Коваліва Ю. І., Теремка В. І. Літературознавчий словник-довідник. Київ, 2007. 752 с.
20. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000. Київ; Ірпінь, 2005. 1728 с.
21. Дуркалевич І. В. Казка як проект нараційної ідентичності. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2009. Вип. 21. С. 239–246.
22. Ткачук О. М. Наратологічний словник. Тернопіль: Астон, 2002. 173 с.
23. Bruner J. Life as Narrative. *Social Research*. 2004. Vol. 71. № 3. P. 691–710.
24. Пікер П. Що таке текст? Пояснення і розуміння. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / за ред. М. Зубрицької. Львів, 2002. С. 305–323.